

İnsan Hakları Düşüncesinin Temelleri *

Zühtü Arslan

Kazakistan Anayasa Mahkemesinin Değerli Başkanı,
Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesinin Değerli Mütevelli Heyeti Başkanı, Rektörü, Rektör Vekili,
Saygıdeğer Hocalar ve Sevgili Öğrenciler,

Hepinizi en içten duygularımla, saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum.

Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesinin yeni akademik yılının başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum. Açılışını yaptığımız akademik yılı “*İnsan Hakları Yılı*” ilan ettikleri için Üniversitenin yöneticilerini kutluyorum.

Bugünkü açılış dersi “*İnsan Hakları Yılı*” etkinliklerinin ilki olarak da görülebilir. Bu kapsamda insan hakları düşüncesi ve pratiğine dair bazı hususları sizlerle paylaşmak istiyorum.

Sevgili Gençler,

Öncelikle belirtmek gerekir ki insan hakları bize yabancı olan, dışarıdan dayatılan veya başkalarından tevarüs ettiğimiz bir fikir değildir. Elbette kavramlar ve kurumlar tarihsel süreçte ve farklı coğrafyalarda farklı biçimler kazanır. Bu anlamda insan haklarının bugünkü formülasyonu ve koruma sistemi Batı’da özellikle iki dünya savaşı arasında ve esnasında yaşanan katliam, soykırım ve yoğun hak ihlallerine tepki olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiştir.

Bununla birlikte tıpkı hoşgörü, eşitlik, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi insan hakları da bugün geldiğimiz noktada Doğu’nun ve Batı’nın ortak mirasıdır. Bu düşüncenin köklerini farklı medeniyet ve kültürlerde bulmak mümkündür. Bu bağlamda insan haklarının öznesi olan insana ve onun oluşturduğu toplumsal/siyasal yapılara ilişkin evrensel görüşlerin kaynağını ruh köklerimizde rahatlıkla bulabiliriz.

Günümüzde insan hakları düşüncesi ve pratiğindeki en büyük sorun “*ötek*”nin haklarının korunması noktasındadır. Başka bir ifadeyle, insan haklarının öznesi tanımı itibarıyla din, dil, ırk veya inanç farkı olmaksızın “*her insan*” olması gerektiği halde, çoğu yerde bu öznenin daraltıldığını görüyoruz. George Orwell’den mülhem, bazılarını *daha eşit* kabul eden bir anlayışın hâkim olduğuna, dahası birçok yerde “*ötek*”nin bırakın eşit olmayı, yaşamayı dahi hak etmeyen, aksine yok edilmesi gereken “*çöp*” muamelesi gördüğüne şahit olmaktayız.

Bilhassa mülteciler konusunda somutlaşan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobik davranışlar “öteki” olarak kodlanan ve dışlanan insanların temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmektedir. Hızla yayılan bu virüs, farklılıkların bir arada yaşaması için gerekli olan iklimi her geçen gün biraz daha zehirlemektedir.

Bu zehrin panzehri, Pir-î Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin yüzlerce yıl önce bu topraklarda tohumlarını attığı, daha sonra Anadolu'da ve Balkanlar'da yeşeren insan odaklı anlayıştır. Bu anlayış, bireysel düzeyde ahlaki eylemde bulunan insan-ı kâmilî (olgun insan), toplumsal/siyasal düzlemde ise çoğulcu ve adil bir yönetimi hedefler.

Bu iki hedefin gerçekleşmesi açısından muasır medeniyetin iyi bir sınav verdiği söylenemez. Yaşadığımız çağın derin krizi, büyük ölçüde, “öteki” olarak görülmeyle sağlıklı bir ilişki kurulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. İyi olan her şeyi sadece kendimiz için istediğimiz, buna karşılık başkalarını yaşamak dahil her türlü haktan mahrum bıraktığımız bir dünyada çatışma da kriz de kaçınılmazdır. “Öteki”nin var olma hakkını ancak başkası olma, daha doğrusu bizim gibi olma şartıyla kabul etmek kaçınılmaz olarak çatışmaya yol açar.

Bu krizden çıkmak ve yaşanabilir bir dünyayı inşa edebilmek için ahlak ve adalet değerlerini hayata geçirmek zorundayız. Bizim gibi olmayana da “insan” ortak paydasında görmek, tam da bu nedenle sahip olduğumuz haklara “öteki”lerin de sahip olduğunu kabul etmek ahlaki eylemin gereğidir.

Hoca Ahmet Yesevî, hikmetlerinde farklı olanı kucaklayan bir ahlaki eylemi dile getirmiştir. Yesevî daha birinci hikmetinde şöyle der: “Sünnet imiş, kâfir de olsa, incitme sen/Hüdâ bîzardır (şikayetçidir) katı yürekli, gönül incitenden”.¹ Aynı hikmette, “Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen,/Öyle mazlum yolda kalsa yoldaşı ol sen.” denilmiştir.²

Yesevî'nin düşüncesinin özü insanı yaratılışına uygun şekilde kâmil (olgun) bir varlığa dönüştürme kaygısıdır. Hikmetler insan-ı kâmil olmanın gereklerini anlatır. Bu insan gurur, kibir ve zulüm gibi kötülüklerden uzaklaşıp tevazu, diğergamlık ve adalet gibi erdemleri kazanan varlıktır. Ahmet Yesevî bencil ve taş yürekli insanlardan kaçtığını söyler.³ Kısacası, hikmetlerin muhatabı olan insan “hak ve hukuka, insan haklarına riayet edip helal yoldan [kazanar]” kişidir.⁴

“Öteki”nin ontolojik varlığını ve haklarını kabul eden bu anlayış sağlıklı bir toplumsal birlikteliğin de ön şartıdır. Kuşkusuz farklı inanç, düşünce veya hayat tarzına sahip insanların birbirini sevmesi kolay değildir. Tarihi tecrübe dikkate alındığında bu durum gerçekçi de değildir. Bununla birlikte, insanların birbirinin varlığına tahammül etmesi, farklılıklarına saygı göstermesi mümkündür ve gereklidir.

Bu da hiç kuşkusuz, çoğulcu bir toplumsal hayatın ve adalete dayanan bir siyasal düzenin varlığını zorunlu kılmaktadır. Esasen adalet, tüm erdemlerin temeli, erdemlerin erdemidir. Adaletin olmadığı yerde beraber yaşamının da devlet olarak örgütlenmenin de imkânı yoktur.

Hoca Ahmet Yesevî bir hikmetinde her türlü huzursuzluğun ve kötülüğün arkasında adaletsizliğin olduğunu şöyle anlatır:

*“Ehli dünya halkımızda sehavet (cömertlik) yok,
Padişahlarda vezirlerde adalet yok,
Dervişlerin duasında icabet yok,
Türlü bela halk üstüne yağdı dostlar.”⁵*

Peki, toplumsal ve siyasal hayatımız için bu derece önemli olan adalet nedir? Bu soruyu en güzel şekilde cevaplandıranların başında Hoca Ahmet Yesevî'nin açtığı yoldan yürüyen Anadolu'nun irfan erlerinden Mevlâna Celalettin Rûmî gelmektedir.

Mevlâna, adaleti onun zıddı olan zulümle karşılaştırmak suretiyle tanımlamıştır. Mevlâna'ya göre adalet her şeyi yerli yerine, zulüm ise bir şeyi ait olmadığı yere koymaktır. Bu nedenle ağaca su vermek adalet, dikene su vermek ise zulümdür.⁶

Bu anlamda adalet herkese hakkını ve hak ettiğini vermek, hakkı sahibine teslim etmektir. Zulüm ise en genel anlamda bir hakkı ihlal etmektir. Adalet de ahlak gibi bir eylem meselesidir. Adalet, her düzeyde adil eylemle sağlanabilir. Bu eylemlerin sonucu da eylemde bulunanlar üzerinde bıraktığı tesir de zıttır. Mevlâna'nın ifadesiyle adalet gönül huzuru, zulüm ise vicdan azabı getirir.⁷

Değerli Gençler,

Saygıdeğer Katılımcılar,

Hiç kuşkusuz ahlak ve adaletin kavramsal düzeyde varlığı yeterli değildir. Bunların davranışlarımıza yön vermesi, başka bir ifadeyle insani eylemin ahlaki ve adil eylem olarak hayata geçmesi gerekir. Ancak bu durumda insanın ve tüm değerlerinin korunduğu çoğulcu bir toplumda temel hak ve özgürlüklere sahip eşit ve hür bireyler olarak varlığımızı sürdürme imkânına sahip olabiliriz.

Ahlak ve adalet değerlerinin hayata geçmesi ise sağlam temeller üzerine inşa edilen ve iyi işleyen bir hukuk düzenini gerektirmektedir. Zira insanlar arasında ortaya çıkan yanlışları, haksızlık ve adaletsizlikleri gidermek ve engellemek ancak adil bir hukuk düzeninde mümkündür.

Bu gerçeği vurgulayanlardan biri de Kazakistan'ın en büyük mütefekkir ve şairlerinden biri olan Abay adıyla maruf İbrahim Kunanbayoğlu'dur. Abay yaklaşık 150 yıl önce “*Yatılı okulda okuyanlara*” başlıklı şiirinde sizin gibi gençlere hukuk yolunu gösteriyor ve şöyle sesleniyordu:

“*Yanlış varsa, hukuk da var;
Verirsin mahkemeye.
O da vali değil ki,
Boyun eğecek adalete.*”⁸

Hoca Ahmet Yesevî'nin, Mevlana'nın ve Abay'ın söyledikleri aynı hakikate işaret etmektedir: Gücün kontrol edilmesi, ahlaki sınırlar içinde tutulması ve adaletle buluşturulması gerekir. Bunun için de hukuka ve onu hayata geçirecek olan mahkemelere ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda başta anayasa mahkemeleri olmak üzere tüm mahkemelerin temel görevi, padişahların, vezirlerin ve valilerin muhtemel adaletsizliklerini engellemek suretiyle insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerini korumaktır.

İnsan haklarının tam olarak korunabilmesi, onun hikmetinin anlaşılmasına bağlıdır. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki insan haklarına sahip olmak için insan olmak yeterlidir. Bu hakların öznesi “*insan*”dır. Rengi, ırkı, dili, dini, inancı ve görüşü ne olursa olsun insan...

Bu anlamda insan haklarının öznesi aynı zamanda “*öteki*”dir. Postmodern düşüncenin öncülerinden Lyotard'ın ifadesiyle her bir insan “*içinde bir öteki figürü taşımakta*”dır. Her birimiz başkasının gözünde “*öteki*”yiz; ötekinin ötekisiyiz. Tam da bu nedenle, insan hakları aynı zamanda “*ötekinin hakları*” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Bizim ve ötekinin hakları olarak insan haklarının korunmasında yargıya, özellikle de anayasa yargısına önemli bir görev düşmektedir. Aslında anayasa mahkemelerinin varlık nedeni, insan haysiyetinden kaynaklanan hak ve özgürlükleri güvence altına almaktır.

Bu bağlamda Türk Anayasa Mahkemesi de insan haklarını koruma görevini en iyi ve etkili şekilde yerine getirmenin gayreti içindedir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin temel hakları korurken benimsediği hak eksenli paradigma, bize dışarıdan empoze edilmiş bir anlayışın değil, Hoca Ahmet Yesevî, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi irfan abidelerinde köklerini bulan insan merkezli anlayışın yansımasıdır.

Sevgili Gençler,

İnsan haklarının etkili şekilde korunması için “öteki düşmanlığı” ile her düzeyde ve düzlemde mücadele etmek gerekmektedir. Bu mücadelenin en etkili yolu da ahlaki ve adil eyleme dayanan, insanı ötekileştirmeyen, kuşatıcı ve çoğulcu bir anlayışı kendi topraklarımızda hayata geçirmekten geçmektedir.

Bunun için gerekli düşünsel mirasa sahibiz. Tüm mesele bunları söylem düzeyinden çıkarıp hayata geçirmektir.

Bu duygu ve düşüncelerle Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesinin 2023-24 eğitim öğretim yılının hayırlı olmasını diliyorum. Bu ilim ve irfan yuvasının başarısı için çaba gösteren tüm yöneticileri, değerli hocalarımızı ve öğrencilerimizi tebrik ediyorum.

Bu toprakların ve Anadolu'nun manevi mimarı Hoca Ahmet Yesevî'yi rahmet ve minnetle anıyorum. Konuşmamı Hoca Ahmet'ten mülhem bir temenniyle bitirmek istiyorum: Her dileğiniz kabul olsun, gönlünüz hikmetin ve muhabbetin neşesiyle dolsun.

Hepinize bir kez daha sevgi ve saygılarımı sunuyor, sağlık ve afiyet diliyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

¹ Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi 2023-2024 Akademik Yılı Açılış Dersi, Türkistan, 4 Eylül 2023.

¹ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 12. Baskı, Haz. H. Bice, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), Hikmet 1, s.5.

² *Dîvân-ı Hikmet*, Hikmet 1, s. 3.

³ *Dîvân-ı Hikmet*, Hikmet 1, s. 3.

⁴ M. Şeker, “Yesevî Hikmetlerinde İnsan”, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî*, içinde (Ankara: DİB Yayınları, 2017), s. 100..

⁵ *Dîvân-ı Hikmet*, Hikmet 89, s. 158.

⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, Çev. V.İzbudak, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), Cilt V, §§ 1085, 1090, s. 112.

⁷ *Mesnevî*, Cilt VI, § 4530, s. 335.

⁸ *Abay (İbrahim Kunanbayev): Şiirler, Destanlar, Bilge Sözler*, Editörler: A. Kara ve B.Aslan, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2020), ss. 67-68.

⁹ J-François Lyotard, "Other's Rights", S. Shute & S. Hurley (ed.), *On Human Rights*, içinde (New York: Basic Books, 1993), s. 136.